

Glauberjeve soli (70%), žvepla (10%), encijana in kolmeža (20%). Te zdravila so res dobre za marsiktero bolezen, kar je znano celemu svetu in zlasti vsem živino-zdravnikom, kateri sploh encijana, kolmeža in Glauberjeve (ali namesto nje grenke) soli največ porabijo. Vsa skrivnost je tedaj to, da gospodar, ki „Korneuburgerja“ živini daje, ne vé, kaj daje, ker mačka v žaklji kupi, — če pa encijana, kolmeža, žvepla in Glauberjeve soli daje, pa saj vé, kaj živina dobiva, in pri tem pa tudi zvé, da te zdravila niso za vse bolezni in so včasih celo škodljive.

Al zdaj je pa še druga. Cent „Korneuburgerja“ velja na drobno v paketih 63 gold., — reci šestdeset in tri goldinarje, — če pa si sam kupiš imenovane korenine, sol in žveplo, te pa cent stane le — 14 gold.

Kaj ne, prijatelj, ki zdaj to veš, da boš nam potrdil, da „Korneuburger“ pomaga živini v marsikteri bolezni, — najbolj pomaga tistemu, kdor ga — prodaja. Zato ni čuda, da se trobi po svetu: Kupite, kupite!

Nektere ikre ali ribje jajca so človeku strup.

Svarilo našim gospodinjam.

Že davnej je natoroznancom znano, da ikre ali ribje jajca od mrén ali muštatarc (Barben) in belih rib (Weissfisch) so strupene; če jih človek povžije, ga začne po čevah gristi, bljuje (kozlja) in driska ga žene, skor tako, kakor da bi kolero imel; ako se mu brž ne pomaga, umrje.

To se je zgodilo nedavno v Ljubljani, pa tudi jaz sem pred nekimi leti bil poklican v hišo, kjer se je po povžitih jajcih muštatarce dvema osebama prigodila ta nesreča. Gospodinja je kupila muštatarco, pa jo spekla, jajca njene pa v juhi (župi) skuhala. Dva sta jedla to juho, eden pa je ni hotel in je raje ribe same čakal. In kaj se zgodi? Oba una je začelo kmalo po čevah dreti, — ta pa, ki je samo ribo jedil, je ostal čisto zdrav. Ker sem hitro na pomoč pritekel, sem ju še rešil smrtne nevarnosti.

Naznanite drage „Novice“ to v svojem listu, da gospodinja ne kuhajo takih strupenih ribjih jajc, ampak da jih kam vržejo, kjer ne pride nobena žival do njih.

Opomnite jih pa tudi še tega, da taka nevarnost izvira tudi od tega, ako se ribe lovijo z ribjo omotico (Fischkörner) in se take jagode povžijejo z ribo vred.

Dr. G.

Natoroznanske reči.

Martinček pa slepec.

Če greš ob kakem solnčnem bregu ali zidovju, vidil boš male, čveteronogate živalice veselo tje in sèm tekati. Zdaj ena teh živalic mirno na solncu leži, zdaj, če le količkaj kaj zašumi, urno švigne v kako votlino, da se le sam repek vidi — kmalo pa se zopet prikaže na drugem kraju. Vem, da vsak spozná vesele te živalice — martinčki so.

Poglejva jih bolj natanko; da pa ne misliš, da bi te ktera pičila, moram ti najprvo povedati, da ta mala živalica ni nikakor nevarna. Strupa nima, vgrizniti pa tudi ne more, da bi ti kaj žalega storila; zob ima sicer dovolj, še celo na nebesu, al tako majhni so, da jih komaj čutiš, če z ojstrino noževno čez-nje potegneš. Prederejo tedaj, ako živalica vgrizne, komaj, ali pa še celo ne, tvojo kožo.

Svojo hišico ima martinček v kaki votlini ali razpoki v zidovji, stanuje pa le samec; samo v pomladi, kadar se pari, živita on in ona skupaj. Skoraj vès dan leži na gorkem solncu in se ne premakne, zdaj pa se blizo njega vsede muha ali kaka druga majhna živalica — kot blisk šive in vjeta živalica trepetu mu v gobčku.

Hranuje se martinček s črviči, z muhami, mravljinici in drugimi takimi živalicami. Kako jih vlovi, smo že vidili. Jasno je tedaj, gledé njegove hrane, da zamorejo mar-

tinčki po vrlih mnogo koristiti, — ne ravnaajo tedaj tisti prav, ki jih pobijajo, ako jih le doseči morejo. Zakaj bi branil veseli živalici letati po svojem vrtu; saj ti ne more nikakor škodovati, kakor si vidil, pač pa koristiti veliko.

Spomladi zleže ona pet do osem belih in malo da ne tako debelih jajc, kakor so vrabčeve, v rahlo zemljo. Imajo raztegljivo lupino in so napolnjene s samim rumenjakom; beljaka ni v njih. Izvaljuje sicer jajčka toplota, al veliko pomaga pri tem tudi vlaga ali mokrota, zakaj ako postaviš jajčka na suh, gorak kraj, ali na solnce, ne izvalijo se, ampak posušile se ti bojo.

Nekteri si martinčke radi privajajo. Jaz sem imel eno teh živalic vjeto; skonca ni hotla jesti; raje je stradala mnogo mnogo dni; potem pa se je tako privadila, da je koj pritekla, ako sem ji kako muho ali kobilico prinesel; toda živa mogla je biti njena hrana; ako ni gomazala — ni se je pritaknila.

Sosebnost, sicer vsem kuščaricam lastno, ima tudi martinček, da mu repek, ako nanj stopiš ali po njem vdariš, rad odpade, mu pa kmalo zopet nov zraste. Pozimi martinček otrpnjen leži v kaki votlini — pomladansko solnce prebudi ga zopet iz zimskega spanja. Sovražnikov ima martinček sila veliko: po življenji mu streže veliko čveteronogatih žival, posebno ježi, mačke, dihurji; med ptici štorklja, kanja, šoga, pa tudi kokoši, razun teh tudi belouške in druge kače.

Pod kakim grmom ali kamnom, pa le bolj na vlažnih krajih živi tudi druga, martinčku sorodna, 12 do 18 pavcov dolga žival, zgorej temno rudečkasta in svetla, spodej skorej črna — slepec. Slepec martinčku sorodna žival? Prijatelj motiš se, bi znabiti kdo rekel, slepec je kača! Slepec ni kača, ti rečem, ampak nedolžna in kakor martinček nikomur nevarna žival, ktero natoroznanci v ravno to vrsto prištevajo kakor martinčka — h kuščaricam. Res, po unanji podobi celo je slepec podoben kači; al unanja podoba je goljufiva — učeni gledajo na notranjo opravo. V dokaz naj ti bo žival „špičmoh“ imenovana. Po unanji podobi res miši podobno, imenuje jo ljudstvo vedno le miš, akoravno ni miš, ker natoroznanci prištevajo to k zveri (Ferae), uno, pravo miš, pa k glodavcom (Glires).

Ravno tako kaže ti tudi notranji život, da slepec ni kača. Prvič ima slepec prsno kost, kača ne; ravno tako kaže tudi nimajo medeničnih kosti, pač pa slepec. Dalje so čeljusti pri slepcu skupaj zraščene, gobček in goltanec tedaj ne raztegljiv, kakor pri kačah, zato tudi slepec le majhine živalice povživa in ne, kakor kača, ki debeleji rop požre, kakor je ona sama. To in še mnogo drugega loči slepca od kač; razun tega pa je vse njegovo življenje zlo zlo podobno martinčkovemu.

Prvo, kar ti hočem povedati, je, da slepec ni slep, kakor nekteri menijo, ampak ima le prav prav majhne oči; drugo pa, da ni nič nevaren; on nima strupenih zob in tudi drugi zobci so tako majhni, da ti komaj kožo prerijejo. Da pa slepec kravam mleko spiya, da v človeka zleze, in Bog vé kaj še, to je vse bôsa. Res prileze časih blizo hlevov; al to le zato, ker rad v gnoj jajčka zleže.

Ta žival živi skoraj po vsi Evropi, po hribih in po dolinah, po hostah in grmovji, blizo in deleč hiš. Skriva se po mišinah in krtinah, po votlinah in pod koreninami drevesnimi, pod kamnjem in gnojem. Oktobra in novembra mesca išče si slepec stanišča za zimo in lazi v globoke luknje ali pod korenine, ki so z listjem pokrite.

V hrano slepcu so črvi in drug majhen mrčes, preživi pa tudi več mescov lahko brez hrane.

Mesca avgusta zleže slepčevka osem do šestnajst jajc, iz katerih pa precej mlade živalice zležejo; to je nektore že zapeljalo v napačno misel, da slepec žive mlade na svet pripravi.

Kakor martinček in še bolj je slepec života trdnega; nabij ga do dobrega, ne bo dosti maral. Ako ga na kose

prebiješ, dolgo še se bo vsak kos posebej plazil in zvijal. Tudi slepcu rep kaj rad odleti; rana se mu sicer kmalo zaceli, al novega repa ne dobi več, kakor ga dobi martinček.

Vse tiste živali, ki strežejo martinčku po življenji, so tudi slepcu sovražniki, zato pa ti, prijatel, ako zagledaš slepca, nikar ne teci z lopato nad-nj, ampak daj živeti tej nedolžni tihi živalici; saj ti nič žalega ne stori, tvojemu vrtu pa vendar le s tem koristi, da se z mrčesi živi.

A. Zup. *)

Še nekaj o parlamentarnem jeziku, in nekoliko medú pa tudi pelina za naše domače ljudi gosposkega in kmetiškega stanú.

Pomenki o našem parlamentarnem jeziku, sproženi v lanskim „Novicah“, imeli so ta uspeh, da smo se zložili v glavnem načelu: Govorimo, kakor pišemo.

Gotovo je, da bomo, poprimši to pravilo, najlaglje izhajali. Jaz se vendar drznem nasvetovati eno izjemo od tega pravila; namreč zastran trdega l-a (poljski ł).

To soglasnico izgovarjajo Gorenci, Kranjci in Korošci razun pred mehki glasnicami povsod kakor v; al Notranjci, Dolenci, Štajarci, Goričani, Istrijanci govoré v namesto l samo

1. kadar stoji pred soglasnico, na pr., vovk, podajavnik, komovca, movzem, pogorevca, bevka, namesto: volk, podajalnik, komolca, molzem, pogoreleca, belka itd.;

2. na koncu besedi, na pr. kov, bev, stav, nosiv namesto kol, bel, stal, nosil itd.;

3. do malega pred polglasnico e v končnicah ee, ek in en, in sicer

a) v prilogih, izpeljanih od samostalnikov na alo in ilo, na pr. kazaven, hladiven, kopriven, kresaven, pisaven, reziven, ubrisiven itd. od kazalo, hladilo, kupilo, kresalo, pisalo, rezilo, ubrisilo;

b) v samostalnikih in prilogih, izpeljanih od glagolskega priložaja ali participija preteklega časa, ki se končuje na l, na pr. prosivec, pogorevec, pisavec, tkavec, umeven, smeven itd. od prosil, pogorel, pisal, tkal, umel, smel;

c) pri samostavnih in prilogih, ki se končujejo na l, na pr. komovec, kozovec, pavec, razdevek, pridevek, livek, debevec, bevec, siven itd. od komol-(ec) kozol, pal-(ec) razdel, pridelo, lil-(ek, liliti se) debel, bel, sila.

Ta slovenski izgovor, povedan pod 1. in 2., ujema se tudi z južnimi Slaveni štokavskega narečja, s to edino izjemo, da ti namesto v pravijo o na pr. beo, stao, tkaoca namesto bev, stav, tkavca.

Kar se pa tiče primerljeja, pod 3. razloženega, nahaja se pri njih po večini l, le malokadaj o; na pr. prosilac, tkalac, silan; ali redkeje: skakavac, škripavac, smion (smel-an) itd.

Trdi l je tedaj trdo ukoreninjen v slovenskem jeziku, tako, da ga zunaj českih Slavenov in hrvaških Slovincov poznajo vsi drugi slavenski narodi, ter ga izrekujejo Poljaki kakor ł, Rusi kakor л in в; Srbje kakor o itd.; mislim tedaj, da se ta glas tudi v naši govorici ne bi dal z lepega zatreti.

Zatoraj menim, da bo najbolje, ako se v tej izreki ravnamo po večini Slovincov in izgovarjamo v primerljajih pod 1., 2. in 3. naštetih trdi l kakor v; toda to se vé, da tistim, ki so se že od matere naučili, da l čisto izgovarjajo, ne bomo branili tako govoriti, ker je tudi ta izreka tako med Slovenci, kakor med družimi Slaveni dobro razširjena.

Ali še se Slovenci, ki l izrekujemo kakor v, med

seboj v tem razločujemo, da Gorenci in Dolenci brezna-glasne končnice el in il, govorimo ko u; al pa ko ov; Notranjci pa in Štajarci glasnice, pred l stoječe, čisto izgovarjajo. Meni se ta poslednji način bolj dopada, in mislim, da bo tudi drugim Slavencom umevnej. Svetujem tedaj, da bi se v vseh primerljajih, kjer bomo l ko v izgovarjali, predstoječa glasnica izrekovala vselej čisto in razločno. Tedaj na pr. nêsev, šev, mahniv (mahnov) sôdiv, kôpav, pisavec, komovec, tkavec, bevec, dé-laven itd. namesto: nesu, šu, mahnu, sodu, kopov, pi-sauc, komouc (ali komuc) beuc, deloven. Zakaj ravno to, da glasnice požiramo, ali jih čisto ne izgovarjamo, kazi nam večkrat naš sicer tako blagoglasen jezik, ter nas dela našim slavenskim bratom neumevne.

Jaz bi tedaj pravilo zastran našega parlamentarnega jezika postavil takole: „Govori sploh, kakor pišemo; samo soglasnica l, kadar stoji pred drugo soglasnico, ali pred polglasnico e v končnicah na ee, en, ek, ali na koncu besede, izrekuje se tudi, kakor v; vendar se mora v vseh teh primerljajih glasnica ali polglasnica pred l stoječa, popolnoma in jasno izgovoriti“.

Kar se tiče pisave tega trdega l, to se dosedaj v tej reči še nismo složili, ter pišemo v nekterih besedah l; v nekterih pa v. Jaz mislim, kadar se enkrat pravilo za izreko za trdno ustanovi, da bo bolje, ako bomo pisali povsod l. —

Zares veselje mora prevzemati vsacega domorodca, ko vidi, kako se naš pismeni jezik za čudo lepo razvija, kako z orjaškim korakom napreduje. Kakošen siromak je še bil pred 20 leti, ko so začele izhajati „Novice“; al dandanašnji kako bogat je že v besedi, kako oglašen v obliki! In kar je glavno, on se je povzdignil za občni pismeni jezik vseh Slovincov. Tudi smo se približali našim slavenskim bratom na jugu tako, da med enim in drugim narečjem skoraj ni druge razlike, kakor v glasoslovji in akcentu; zjednačili pa smo se do malega v oblikah, v besedah, in, kar smo začeli pravi razloček delati med dovršnimi in nedovršnimi glagoli, in na pristojno mesto postavljati brez-naglasnice, oziravnike in glagol, tudi v skladbi. Lahko bo tedaj na taki čvrsti podlagi pismenega osnovati prilični govorni jezik.

Ko smo se tedaj zastran govornega jezika temeljito dogovorili, ostaja nam še eno, in to pglavitno, dragi Slovinci! namreč, da on ne bo samo v bukvah in na papirju, ampak da ga bomo imeli v glavi; da se ga navadimo popolnoma in gladko govoriti.

Dosedanje okoljščine razvitku narodnega govorstva niso bile ne malo ugodne; po neznanstvu domačega in prevagi tujega jezika je prišlo, da so se naši družtveni krogi (shodi) potujčili, ali bolje reči, popolovičili. Ker se namreč naši ljudje v svojem jeziku niso čisto nič izobraževali, nemščine se pa tudi niso toliko naučili, da bi jim bila mogla materinščino v vseh primerljajih nadomestovati, poprijeli so se grde navade, govoriti pol po nemški in pol po slovenski. Tako je jel naš mili jezik v družtvenem obziru bolj in bolj božati; lepe slovenske besede so prihajale ljudem iz navade. Pa od viših krogov, kjer se je nemščina bila najpred vgnjezdila, popačeni so sčasoma celó prosti ljudje, ter smo tako dandanašnji doživeli žalosten prikazek, da se že tudi purgarček in prosti kmetič, ako se je le par nemških besedic naučil v šoli ali med farmani, po tuje šemari. Kakor hitro vidi škrice na človeku, ne pozdravi ga več z lepo domačo besedo: „dobro jutro“, „dober večer!“ ampak tû mora že biti: „kut morgn“, „kut nomt!“ — češ, to je „nobel“, tako pokažem, da sem malo več, ko paver. Ako ga potem nagovoriš, če tudi po slovenski, on ti se odreže spet po nemški, in lomi jo in lomi, da si boš ušesa tiščal, in ne veš ali bi ga miloval ali se smejal, ter bi mu rad rekel: „prijatel prenehajte, povejte raji po domače“ —

*

*) Drago bi nam bilo, da enkrat k nam pridete.

Vred.